

BILBO EUSKAL ARLOAN ERAGILE

Bilbo, 1982-VII-30

Alfonso Irigoien

Jaun andreak:

Orain ehun urte, ordurako Foruak galdurik (1) eta oraindik Gernikako batzarretan nahi zen euskal katedra sortu gabe (2) eta Arana Goiri-ren asmoz eta eraginez bultzatu zen mugimendu bizkaitarra, geroago abertzale deituko zena, abiatu gabe (3), Bilbon ere Euskal festak egin ziren, beste leku askotan urteetan zehar egin ziren bezala, erdaraz *Fiestas éuskaras* deituak. Egin ere orduko Euskal-Erria elkartearen dotore omen ziren saloietan egin ziren 1882-garreneko uztailaren 30 eta 31-n (4). Halakoetan ohitura zenez lore jokoak ere egin ziren eta poesian sariak Klaudio Otaegik eta Felipe Arrese Beitiak irabazi zituzten, Ramon Artolak aipamen berezia izanik. Salvador Etxaide Igantzikoak *Libertad de testar*, legeei dagokien erdarazko lanagatik ere izan zuen eta bestelako gauzak ere izan ziren.

Ehun urteurrena dela ta Euskaltzaindiak opor garaiko eguneon, orduan jaiak egin ziren urteko egun bereon, ospatzea erabaki zuen eta egun horretarako hitzaldi bat egiteko esan zitzaidan, geroago, agian, jendearen aldetik egokiago izan zitekeen une batean gauza zabalago bat egiteko asmoz. Baina gero Euskal Idazleen Elkarteak egun horretan berean sortzea pentsatu da eta programan, ene ondorik, aurretik hitz egin dutenez gainera, beste hiruk dute hitza, eta, izan ere, halako gauza bat egun oro sortzen ez denez gero ez dago zertan esanik ondokoak duen axola berezia.

Gaia ere zer edo zer aldatu zait horrela eta goiko titulura makurtu naiz.

Egia esateko, Bilbo euskal arloan eragile dela baieztatzea ez dut uste eskualderen bateko zenbaiten gustukoa denik, behar bada Bilbo baino eragi-

(1) 1876-garren urtean zeharo suntsitu ziren.

(2) Ezaguna denez R. M. Azkue-k irabazi zuen eta 1888-garren urtean hasi zen, cfr. *Euskera* II (1957), 265-266 orr.

(3) Arana Goiri-k 1892-garren urtean argitara zuen *Bizkaya por su Independencia* liburua eta 1893-garrenean egin zuen Larrazabalgo hitzaldia.

(4) *Euskal-erria*, VII (1882), 73-74 orr., eta VII (1882), 129-132 orr.

leagoak badiratekeelako. Zoritzarrez, ordea, orainarte ez dugu inon behar den bestekorik izan, eta hala gabiltza ibili ere eremu latz honetan. Inork ez du dudarik egiten Ifarraldea XVI, XVII eta abar mendeetan askozaz ere eragileago izan zela Hegoaldea baino, XVIII-garren mendean Gipuzkoan Larramendi-ren inguruan sortu zela literatura mota bat, Markinako eskola dei daitekeena ere izan zela, eta abar. Bilbo xumeago ari bazen ere, beste hiri asko bezalatsu, nolabait ari zen, euskaldunak kokatzen bederen. Aurreko lan batean, *Bilbo eta euskara* (5) titulua daramanean, hain zuzen ere Euskaltzaindiko beste batzarre batean irakurri nuenean, esaten nuen nola Bilbon argitara zen 1596 urtean Betolaza-ren dotrina erdaraz eta eukaraz, nola Frantzisko Mendieta-k 1609 urtean pintura bat egin zuen euskarazko irakurgai bat daramana eta orain Gernikako batzarre etxean dagoena, nola Rafael Mikoleta apez bilbotarrak euskaraz ikasteko metodo bat egin zuen 1653 urtean, orain Londresen gordetzen dena, eta abar, eta abar, nola geroago gabonetan bai Santiagoko elizan eta bai Abandon zegoen San Frantzisko-koan urte oro gabon kanta berriak egiten ziren eta paperean jarri euskaraz kantatzeko, batzuetan erdarazko zatiren bat ere bazeramatela, eta abar, eta abar. Guzti hori ez dut berriz errepikatuko.

Edozein modutan ere, orduko lana bukatu ondoan Azkue-ren *Particularidades del dialecto roncalés* (6) berrirakurtzen ari nintzela hark han bidena-bar dioena gogora ekarri nuen eta hain zuzen ere orduan ikertu nuena indartzera dator:

Errokariko euskararen gainean ari dela hurrengo hau dio: “Hoy son contadísimas las personas que lo hablan en Isaba, habiéndose reducido estos 20 años a una tercera parte, quizás escasa, el número de las que hacen algún uso del vascuence en Uztarroz. Empieza ya a notarse en este último pueblo el mismo curioso hecho que se notaba en Bilbao desde mediados hasta fines del siglo pasado, de que habiendo perdido la mayoría de sus habitantes su lengua tradicional, conservaban (y aún se conservan algunos) cual si fuesen vocablos castellanos, palabras como *ampur* poquito, *chalabete* un juego de niños (contracción de *uts* ala *bete*)...”, etc.

Hemen aipatuko dugu oraintsu Mitxelenak idatzi duena (7): “Y no se trata de hacer chistes sobre aquel *tertium quid* que hablaban los bilbainos y que el vizcaino Juan Antonio Moguel, en 1800, caracterizaba con esta frase: *Ené, ara toroa plazaan manzania jaten*”. Delako *tertium quid* horrezaz esan beharra dago kanpoko norbaitek pentsa dezakeela Bilbon hizkuntza *criollo* bat egiten zela eta ene ustez hori errealitatetik urrun legoke. Gure denboran Eibarko euskararen gainean ere halakoak entzun izan ditugu: *Ori da trigoak maduratzeko denpora preziosa*, eta abar, baina nik ezagutu ditudan Eibarko

(5) *Euskera* XII (1977), 385-425 orr.

(6) *Euskera* XII (1931), 207, 208 orr.

(7) Luis Michelena, “Normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco”, *Revista de Occidente*, núms. 10-11, Extraordinario II, febrero 1982, 72 orr.

euskaldunek oso ondo hitz egiten dute euskaraz eta ez dute halakorik esaten. Agian aspalditik purismoaren maskara kendurik dudalako pentsatzen dut Eibarko euskara ederra dela, eta, izan ere, oso ederra, egungo egunez dakite-nei entzunez gero, zeren orain nabarmena baita hango erdal giroa ere, Errenteriakoa eta beste leku askotakoa bezala, entzuten direnak gora behera. Gure artean, gainera, beste fenomeno bat ere seinalatu beharrekoa da: Aspaldi Donostiara trenean joaten ginenean kontura gintezkeenez jendearen artean, hitz egiten ari zela, sarri entzuten zen euskaraz mintzatzen ari izanik erdarara iragaitea, gero berriz euskarara, eta hala, hau da, kodez aldatzea, eta geroago ikasi dut Lekeition ere ohitura handia dagoela horretarako. Nire ustez euskararekin gauza bat gertatzen da: edo jakiten da, hobeto edo gaizkiago, edo ez, baina ez dago *criollo* delakorik. Aurreko frasean Bilborako *toro* hitza agertzen da, baina Bizkaian badira *toro* eta *zezen*, biak erabiltzen dituztenak, noiz nola. *Manzanía*, jakina, Eibarko *triguak maduratzeko* bezalatsukoa dela dirudi, agian ohituraz horrela esaten ez zutena.

Argi dago, ez hain aspaldiko euskal sustrai nabariak baditu ere, jadanik joan den mendeko bigarren alderdian aldaketa ekonomiko sakona eta hedatzeko joera handia duen Bilbo eta bere ingurua ez dela euskara nagusiturik duen hiria, alderantziz baino, bere handiagotze horretan, eta horrexegatik beragatik batez ere, erdalduntzea datorkiola, eta ez dela bihurtzen benetan eta mugimendua ibiliz erakutsirik, euskaldunen hiri buruzagia, behiala Joanes Etcheberri Sarakoak Iruñeaz beste giro batean esan zuen erara (8).

Ondorioz, lege zaharreko bideak okertzerakoan Bilbori gertatzen zaiona ez da gelditzen, ordea, erreazio gabe, eta hori ez da Euskal Herriari apurka apurka hedatzera doakionaren ispilu eta eredu besterik.

Beste alderdi batetik, alabaina, lehen Azkueren hitzetan Erronkari aipatu denez gero, ez dugu ahaztu behar Erronkari herri hori berori ere Nafarroako eremu zabal batean, industrializazio gabe ere, eta agian horrexegatik erreazio makalez eta aldakuntza hobeto asimilaturik, gertatu denaren ispilu eta eredutzat ipin dezakegula, Araba ere gogoan izanik. Badira, gainera, beste alderdi batzuetako zenbait foko erdaldundu ere.

Esan dezagun, hargatik, Arana Goiri-ren politikazko eraginak batez ere, alderdi batetik, eta Azkue-ren lanak eta kezak, bestetik, Euskal Herri osoan, eta ez Bizkaian bakarrik, dutela oihartzuna eta ondorioa hainbat urtetan zehar egungo egunerarte.

Bide horretarik etorri zen hain zuzen ere azkenengo gerra zorigaitzokoan Bilbon kokatzea Euzkadiko gobernua, diktadorearen ondorik haren eremua zabaldu bada ere, ez behar den bestean, noski.

(8) *Iruñea Escualdunen hiri buruçaguia*, cfr. Julio de Urquijo e Ibarra, *Obras vascongadas del doctor labortano Joannes d'Etcheberri (1712), con una introducción y notas*, Paris 1907, 34 orr.

Gerra ondoan, ordea, aldatze handiak gertatu dira munduan eta ondorioz baita Euskal Herrian ere. Bizimodua beste era batekoa da. Komunikabide sozialak, telebista ere tartean dela, eragin handia dute, automobilak eta autobide-autopistak hiriburuak eta hiriak hurbildu dituzte lehenago askok sinetsiko ez zukeen moduan, baserriko mundua hiritartzera makurtu da eta neurri handi batean Euskal Herria bera hiri nagusi bilakatu da, atzerritik lehen etorria zen jendeaz gainera multzo askozaz handiagoa itsatsi zaigu, eta hainbat denbora dela krisi luzean gaudela esaten bada ere, eta gaude, aurrerapidea atzeraezina da, geroago eta gazte gehiagok egiten ditu Unibertsitatean ikasketak, lehenago apez edo fraile izateko asmotan egiten zituztenak hainbeste ez zirela, eta harrigarriro, komunikabide sozial nagusienetako joera batere aldekoa ez bada ere, lehen baino askozaz gazte gehiago euskaldun berri bihurtzen ari da, egunen batean euskaldun zahar izan litekeena.

Hala ere Bilbon, eta ez Bilbon bakarrik, erdaldun multzo handia dago eta euskaldunek gutxiengoa osatzen dugu milaka asko bagara ere, gauza nabarmena denez. Behar den besteko neurri batean berreuskalduntzea axola handikoa litzateke, oraingoz Erronkari berreuskalduntzea baino handiagokoa noski, Azkue-k gorago egiten zuen konparazioa haintzat harturik. Ez dago esan beharrik, ordea, Nafarroan Iruñea berreuskaldundu behar dela aurretik.

Jakina, hiritartze geldiezin honetan, fenomeno honi dagokion euskal literatura nazional egoki ta hon bat sortzeak ekar lezakeen etekina nahi ta ezkoa da, beste zenbait alderdi, euskara biziko bada, zaintzen baldin badira.

Egun sortzen den Euskal Idazleen Elkarteak izan bedi horretarako urrats egoki bat.

Esan dut.